

MISDRIJVEN EN KWIJTSCHELDING IN UW FAMILIEGESCHIEDENIS

Een der rijkste archiefbronnen voor onze gewesten is zeker het archief van de Rijselse Rekenkamer. Deze Rekenkamer werd opgericht door de eerste Bourgondische Hertog Philips de Stoute in 1385. De instelling bleef bestaan tot aan het eind van het Ancien Régime en bracht een zeer omvangrijk en erg volledig bewaard archief tot stand, dat thans deels te Brussel en deels te Rijsel bewaard wordt.

Een der reeksen uit dit archief is de reeks der registers van de charters van de Audientie (registres des chartes de l'Audience). Deze registers bevatten de afschriften van brieven van kwijtschelding van straffen, herroeping van verbanning, legitimatiebrieven, verlening van privileges, enz. uitgevaardigd door de hertogen van Bourgondië, en hun opvolgers, de koningen van Spanje, in hun hoedanigheid van Graaf van Vlaanderen.

De registers werden aangelegd door de secretaris van de Audientiekamer van de Bourgondische kanselarij teneinde de Rijselse Rekenkamer in de gelegenheid te stellen, de inning van de taksen voor de registratie, het zegelrecht en de verzending van de brieven te kunnen controleren. Gezien voor deze controle uitgebreide details over de brief onontbeerlijk waren, werd reeds in het tweede jaar van de instelling van deze registers overgegaan tot het opnemen van een volledige kopie van de brief in het register.

In totaal vindt men 145 registers die de periode 1386 tot 1661 overspannen en het geheel der Lage Landen bestrijken. Enkel in de beginperiode 1386-1466 zijn er talrijke leemten. Vanaf 1466 ontbreken enkel nog de jaren 1471 en 1472 (verloren op een zending naar Valenciennes nog in de 15de eeuw), 1515, 1571 tot februari 1578 en 1640 (in 1571 - 1578 werden de registers niet bijgehouden tengevolge van de godsdienstoorlogen). Elk van deze 145 registers bevatten ongeveer een 300-tal akten, wat dus een totaal van ongeveer 44.000 akten betekent.

Deze registers zijn van bijzonder belang voor de sociale geschiedenis (1). Negentig procent van de akten betreffen gratieverleningen aan personen die veroordeeld of verbannen waren naar aanleiding van een misdrijf. Het verhaal van het misdrijf is opgenomen in de akte. De misdrijven zijn onder te brengen in drie grote categorieën.

Ten eerste zijn er de misdrijven gepleegd door of op soldaten van zowel vijandelijke als bevriende legers. We weten allen dat onze gewesten eeuwenlang het terrein geweest zijn waar de oorlogen tussen de Franse koningen tegen de Bourgondiërs of tegen de Spaanse of Oostenrijkse vorsten werden uitgevochten. De aanwezigheid van de legers bracht vele ongemakken voor de bevolking mee. Zeer geliefd waren de soldaten geenzins: toen in 1526 soldaat Melchior Lefebvre, met geweld zijn intrek wilde nemen bij Antonuis Lefélon, een landbouwer te Maroeul schoot deze laatste hem met zijn handboog een pijl in het been. Hierop rispoortte de soldaat door de landbouwer prompt te doden door een steek van zijn lans.

(1) C. DEHAISNES, *Etude sur les registres des chartes de l'Audience, conservés dans l'ancienne chambre des comptes de Lille. Guerres et pillages, crimes et malheurs, moeurs et usages dans les Pays-Bas, du XIVe au XVIIe siècle*, Lille 1876 (uittreksel uit: *Mémoires de la Société des Sciences de Lille*, 4ième série, tome I, pp. 329-422). Een zeer lezenswaardig werkje !.

Al te vaak ook waren de burgers het slachtoffer van plunderende en muitende soldaten. Zo overvielen en plunderden te Ertvelde in 1501, Joost Vander Meulene en twaalf andere wapenbroeders uit Gent, reizende handelaars uit Keulen en namen hen hun paarden, geld en goederen af. Dat de slachtoffers onder de burgers dan ook soms wraak namen zal niemand verwonderen. Op 27 september 1490 werd het dorp Rekkem geplunderd door een bende van 40 soldaten. De dorpelingen lieten zich niet onbetuigd. Onder leiding van Rogier Nolet en Willekin Nutin bestormden zij met nog 23 andere dorpsgenoten gedurende de nacht de plaatsen waar de soldaten hun intrek genomen hadden en doodden er een dozijn, verwondden er velen en sloegen de rest op de vlucht.

Ook in de administraties liep het niet steeds van een leien dakje: 50 jaar verbanning kreeg Omaar Claiszone, lid van de Raad van Vlaanderen, in 1547 voor het uitten van beledigingen aan de magistraat van Gent. In 1478 werd Jan Utenhove, schepen van de keure te Gent ontzet uit elke publieke functie en verbannen wegens verduistering van stadsfinanciën. Maar ook de gerechtsofficieren zelf weken wel eens van het rechte pad af: in 1564 werd Willem Waelwyck, baljuw van het land van Waas, beschuldigd van het achterhouden van gelden en van afpersingen.

Een zeer groot aantal onder deze kwijscheldingen hebben betrekking op gratieverleningen voor manslag die het gevolg waren van twisten in herbergen of op feesten. Zij leren ons erg veel over de gebruiken en zeden van de volksklasse. Wanneer de emoties oplaaiden was geweld nooit ver weg. Zo verwondde in 1594, Joris Bigourt uit Duinkerke, die zijn land grote diensten had bewezen op de oorlogsschepen van zijn stad, de landbouwer Jan Ooge uit Looberghe, dodelijk omdat hij het aangedurfd had hem "zeeschuimer" te noemen.

Ruzies in herbergen of op feesten waren schering en inslag. Deze lokale feesten of kermissen werden gehouden ter gelegenheid van bv. huwelijken of dopen. Talrijk waren de edikten die het aantal van deze feesten poogde in te perken. In een ordonnantie van 1546 werd aan de gerechtsofficieren opgedragen om geen kwijscheldingen meer te verlenen voor misdrijven die gebeurd waren op lokale feesten, terwijl de herberg waar de manslag gebeurd was, voor een welbepaalde tijd gesloten werd afhankelijk van de ernst van het misdrijf.

Zoals hoger aangehaald overspannen deze 145 registers een periode van 275 jaar (1386-1661) en bestrijken de ongeveer 44.000 erin opgenomen akten de gehele Nederlanden. De kans is dus zeer reëel dat in een dergelijk groot aantal akten de lezer ook wel enkele naamgenoten zal terugvinden. Zij het dan wel, dat deze naamgenoten zich in de akte niet van hun beste kant tonen. Maar dat mag voor de eerlijke familiegeschiedschrijver geen bezwaar zijn.

Het loont beslist de moeite om de verplaatsing naar Rijsel te doen. Het doornemen van de handgeschreven naamindex gaat vrij snel en de akten zelf zijn vaak juweeltjes van vertelkunst. Het verhaal van het misdrijf wordt er zeer kleurrijk in weergegeven, tot in de kleinste details en met vaak letterlijke citaten van de verwijten die de betrokkenen elkaar naar het hoofd slingerden voor de fatale ontknoping van hun twist. Op een regel meer of minder tekst wordt niet gekeken, aan het relaas van de feiten wordt royaal de nodige ruimte in de akte toegemeten. Deze stijl staat dan ook in schril contrast met de vaak saaie onpersoonlijke ambtelijke taal die we zo dikwijls ontmoeten in akten uit schepenregisters, weeskamers of rekeningen allerhande.

Zelf vonden we enkele naamgenoten in deze registers terug. Bij wijze van voorbeeld halen we de gevallen hieronder aan (2):

Lamsen Doens, 22 jaar, schipper, geboren te Ieper, poorter van de stad en wonend bij zijn vader, even buiten de Boesingepoort, was met zijn knecht Christiaan Merlare, "*geseyt Tartkin*", op de middag van de zondag voor Vastenavond 1534 bij kennissen feest gaan vieren. Nadat hij "*aldaer goede chiere gemaect hebende ende blijde gedroncken was*" ging hij zijn roes uitslapen in een belendend kamertje, maar werd gewekt door zijn knecht, waarover hij ontstemd was en zij "*eenighe woorden jeghen elcanderen*" naar het hoofd slingerden. Daarop ging Lamsen terug op weg naar zijn vaders huis. Zijn knecht haalde hem enige tijd later in.

Lamsen beval zijn knecht naar het schip te gaan en zijn werk te gaan doen: "Christiaan gaet ten scepe waert ende doet u dingen". Christiaan echter weigerde naar het schip te gaan *ten ware dat hij geldt hadde* wat Lamsen Doens hem weigerde. Terwijl zij daarover redetwisten en ruzie maakten, kwam een zekere Pieter de Pau daar voorbij, "*wat bij drancke wesende*", een kennis van Lamsen Doens. Lamsen Doens liet zijn knecht gaan, maar Pieter de Pau greep hem vast bij de schouders en de haren en wierp hem ter aarde. Lamsen Doens riep hem toe dat hij "*met hem noch met sijnen cnape nyet moyen en soude, ende al waert dat hij met sijnen voorseiden cnape eenich gescil gehad hadde zij zouden smergens wel weder eens zijn*". Pieter de Pau wist echter van geen ophouden en bleef hem vasthouden en aan de haren trekken. Ten einde raad en nadat zijn knecht al lang verdwenen was, zag Lamsen Doens kans om een klein mesje te grijpen en daarmee Pieter de Pau een steek te geven in zijn linker zijde.

De steek bleek echter dodelijk, toen Pieter de Pau enige tijd later aan de gevolgen ervan overleed, zeer tot leedwezen van Lamsen Doens. Lamsen Doens werd voor zijn misdrijf veroordeeld tot verbanning waardoor hij *zijnde ambacht achterlaetende, elders in groote armoede ende miserie* leefde. In juli 1536, dus twee jaar na de feiten werd zijn verbanning opgegeven.

In een ander verhaal (3) zien we een Joos Donche optreden, gezinshoofd te Steenkerke, die in juli 1624 samen met een zekere Karel Haelewijck en Peter vande Cappelle de avond — vreedzaam — in een herberg doorgebracht hadden. Rond tien uur 's avonds keren ze huiswaarts. Op een bepaald ogenblik bespringt Peter vander Cappelle, Karel Haelewijck en gooit hem op de grond. Even later loopt hij ook Joos Donche achterna en bespringt hem eveneens. Deze laatste kan zich vrijmaken en zoekt Karel Haelewijck op om samen verder naar huis te gaan. In de worsteling was Peter vander Cappelle zijn hoed verloren geraakt en hij was blijkbaar overtuigd dat Joos Donche die meegenomen had: "gij sult mij mijnen hoet geven oft sult my daerof betaelen" riep hij hem toe "*met eenighe injuriente woorden*".

Toen het gezelschap ter hoogte van de herberg gekomen was waar Peter van der Cappelle woonde, eiste Peter vander Cappelle, nog steeds onder allerlei beledigingen zijn hoed terug, waarop Joos Donche hem steevast antwoorde dat hij die niet had. Toen Karel Haelewijck en Joos Donche aanstalten maakten om elk naar hun eigen woonst te gaan zette Peter vander Cappelle zijn argumenten kracht bij en riep: "Ick steke u doer u vleesch!" terwijl hij hun achterna zette. Joos Donche vatte de bedreiging letterlijk op: "*hem dochte dat hij een mes hadde*", maar hij kon

(2) ADN Lille, Chambre des Comptes, B 1748 f° 62v.

(3) ADN Lille, Chambre des Comptes, B 1811 f° 43.

er niet van vergewissen omdat het toen reeds elf uur 's avonds was en donker. "tsijnder defentien" heeft hij dan zijn eigen mes "noch wesende inde scheede, daermee gesteken in sijnen buyck" (van Peter vande Cappelle). Peter vander Cappelle overleed enige dagen later aan de verwonding.

Joos Donche werd verbannen, maar twee jaar later in april 1626 werd hem zijn straf kwijtgescholden.

Men kan een dergelijk verhaal dikwijls nog verder uitspitten. Gezien de datum van het misdrijf vermeld staat in de akte, kan men vrij gemakkelijk andere sporen ervan terugvinden door raadpleging van het rechterlijk archief van de stad, land of kasselrij waar het misdrijf plaats greep, in zoverre dat dit bewaard is natuurlijk. Men kan aldus bv. de optekening van de voorstelling van de feiten door de getuigen terugvinden en die voorstelling confronteren met deze in de akte van kwijtschelding. Het is aannemelijk dat het relaas van de feiten in de kwijtscheldingsakte het meest met de waarheid overeenstemt en men leest dan ook wel eens een vertekend beeld in het eerste getuigenrelaas, of anderzijds ook soms minimalistische verklaringen waarin de aanwezigen bij de feiten, elk beweren dat hij of zij om allerlei redenen eigenlijk nauwelijks gezien of gehoord heeft wat er gebeurd is.

Eventueel kan ook het archief van de Raad van Vlaanderen, waar o.a. zaken in beroep afgehandeld werden gegevens aanbrengen.

Zo vonden we van een ander misdrijf, nl. de doodslag door Hans de Cock uit Zonnebeke op zijn dorpsgenoot Pieter Donche in 1561, zowel de getuigenverklaringen in het register "enquesten van doodslag" van de leperse schepenen als de kwijtscheidingsbrief van Hans de Cock terug (4).

De inventaris van de Rijksse Rekenkamer (5) beschrijft de registers van de Audientie onder de nummers B 1581 tot B 1841. Voor elk register (één B-nummer) wordt in de inventaris een opsomming gegeven van de akten die in dit register voorkomen, geklasseerd onder één van drie categorieën: privileges en amortisseminten, akten betreffende legitimaties, en akten met betrekking tot kwijtschelding van straffen en opheffing van verbanningen. Deze laatste categorie is veruit de meest uitgebreide. Binnen elk van de drie categorieën worden naam en voornaam en herkomst plaats van de betrokken persoon vermeld. De vermelding gebeurt in alfabetische volgorde. Hiermee is echter de snelle lokalisering van de akte binnen het register verloren gegaan, daar de gedrukte inventaris niet het folionummer van de akte weergeeft!

Gelukkig bestaat nog de originele voorbereidende handgeschreven naamindex waarin wel de folionummers zijn opgenomen (6). Het is een register van 736 pagina's, die een alfabetisch gesorteerde lijst van de persoonsnamen en de herkomstplaatsen geeft voor elk van de 145 registers afzonderlijk.

Deze naamindex ontsluit dus voor de familiehistoricus niet alleen een rijke bron aan akten i.v.m. kwijtschelding van straffen met het relaas van het misdrijf, maar vormt ook indirect, door gebruik te maken van de datum van de feiten, een onsluiting van het — zeer dikwijls — niet geïndiceerd rechterlijk archief dat in onze eigen stads- en rijksarchieven bewaard wordt.

P. DONCHE

(4) P. DONCHE, *De doodslag op Pieter Donche (1561)*, in Westhoek-info, jaargang 6, nr. 3, okt. 1990.

(5) C. DEHAISNES, *Inventaire Sommaire des Archives Départementales du Nord à Lille*, Lille 1877.

(6) ADN, B 19950: "inventaire manuscrit de 736 feuillets: table du Tome III de l'Inventaire Sommaire des Archives du Nord, 1877". Bij opvraging van dit nummer krijgt men enkel een farde met daarin een blaadje dat U doorverwijst naar "Inv. 4 n° 9". Dus kan men beter die inventaris meteen aan de balie aanvragen.